

Қ.Сүндетұлы

*Х.Досмұхамедов атындағы Атырау мемлекеттік университеті
(E-mail: sagila@mail.ru)*

Мерзімді баспасөздегі саяси қуғын-сүргін

Мақалада ХХ ғасырдың 30-жж. Батыс Қазақстан облысының мерзімді баспасөзінде жарық көрген мақалаларға талдау жасалды. Облыстық «Екпінді құрылыс», Орда аудандық «Жаңа жол» газеті, Жанғала аудандық «Социалды еңбек», Маңғыстау ауданының «Колхоз жолы», Жымпиты аудандық «Қызыл Ту» газеттерінде жарияланған мақалаларды сараптай келе, автор сталиндік саясаттың осы басылымдарға және авторларына жасалған қысастық, қуғын-сүргінге нақтылай тоқталады. Мереш Даулетияров, Серікқали Жақыпов, Боран Айтмағамбетов, Әділбай Жылкелдин сияқты Батыс Қазақстанның баспасөз тарихында орны бар қоғам қайраткерлерінің өмір тарихы мен себепсіз қудалаудың нәтижесінде осы азаматтардың тағдырының қилы заманға тап болғанын ашына жазды.

Кілт сөздер: сталиндік саясат, қуғын-сүргін, асыра сілтеушілік, тап жаулары, мерзімді баспасөз, «халық жауы».

Тарихымызға зобалаңы тиген сталиндік дәуірдің тұсында пайда болған «ақтандақтардың» шындығы еліміз еркіндік алған тұсында ашыла бастады. «Кіші Октябрь революциясын» қазақ жеріне орнатуға белсене кіріскен Ф.И.Голещекін күштеп ұжымдастыру арқылы малы бар орта шаруаларды қуғынға түсірді. Оларды «тап жаулары» малды жаппай қырып жоюға кірісті, осының салдарынан мал басы кеміді деп даурықты. Шындығында, малмен өмір сүріп отырған ұлтымыздың басына қолдан жасалған аштық баудай түсіріп жатты. Сталиннің саясатын қолдамаған немесе түсінбеген адамдарды «оңшыл, оппортыншыл» деп оларды сотқа беру, партиядан шығару, партияны тазалау науқаны күшейді. Енді сол кездегі «Асыра сілтеу болмасын, аша тұяқ қалмасын» деп ұрандатқан шолақ белсенділерге саяси үн қосқан мерзімді баспасөзде осы науқаннан тыс қалмады. Бұның барлығы баспасөзге «қызыл» компартияның үстемдігінің толықтай орнап, олардың өз мәнінде шындықты айтуға әлдері де келмегені баршаға аян.

Сол кезде жарық көрген республикадағы газеттерге шолу жасаған «Социалды Қазақстан» газетінің 1932 ж. 8 маусым күнгі № 131 (2901) санында «Асыра сілтеушілікті, бүркеп отыр» атты мақалада Орда ауданының «Жаңа жол» газетінің бұл бағыттағы жұмысына төмендегідей баға беріпті: «Өткен жылдың июнь айында Орда ауданының Қошалақ, Дыңғызыл деген ауылдарындағы содырлы «солақайлар» бір жұма ішінде барлық малды, құрал-сайманды ортақтастырып «артель» бола қалған. Бұл сияқты асыра сілтеушілік Орда ауданында аз ба? Бірақ «Жаңа жол» газеті мұндай фактілерді көрсе де көрмегендей көзін жұмып «кәзір толық жауап беруге болмайды» деп көріне оппортыншылдыққа түсіп отыр» [1; 2]. Сыннан қорытынды шығару үшін Орда аудандық «Жаңа жол» газеті бұл бағыттағы хабарларды жиі басуға ұйымшылдықпен кірісті. 1932 ж. 26 желтоқсан күнгі № 88(117) санында Қазақстан өлкелік партия комитетінің 5 желтоқсандағы «Тауарлы мал фермаларының ұйымдастыру-шаруашылық жайы және оны нығайту шаралары туралы» қаулысының орындалысы туралы хабарлама есебі басылыпты. Онда мынадай жолдар бар: «Бай, әлділерге 15 айға берілген мал жоспары декабрьдің 20-на дейін тек 30 процент орындалып отыр, бұдан әсіресе соңғы кезде түскен нәрсе жоқ. Кей ауылдарымыз байларға соққы беру орнына көз көре оңшылдыққа, байларды жақтаушылыққа салынып партия директивін бұрмалап отыр. Бай әлділердің дым

дайындамай отырған ауылдар: Байқадам, Бөрлі, Жиекқұм, Жетібай, Тана, Шонай, Сайқын, Бисен, Мешітқұм, Сартөлген, Батырбек ауылдары, бұлар соққыны бай орнына колхозшыларға, жеке еңбекшілерге тигізіп отыр» деп жазады. Газеттің осы санында «Газет хабары аяқсыз қалмайды» айдарымен бірнеше мақала жарияланыпты. Соның бірімен танысалық: «Табы жаттар колхоздан қуылды» деген мақалада былай делінген: «Қошалақ ауылындағы «Маркс» колхозында жақын арада колхоз мүшелері ішіндегі табы жаттарды тазалау жиылысы өткізілді. Жиылысқа колхозшы еңбекшілерден 160 кісі қатысты. Жиылыс колхозға бүркеніп кіріп отырған табы жаттардың, кісі еңбегін жеп келген байлардың, колхоз уставына бой ұсынбайтын жатып ішер жалқаулардың барлығын ашты. Қорытындысында жиылыс табы жат адамдардан 6 кісіні колхоздан шығарды. Тыным» [2; 4]. Газет Орда баспаханасында басылып, жауапты редактор ретінде Ғатау Махамбетов қол қойыпты.

Облыстық «Екпінді құрылыстың» 1933 ж. 4 қаңтар № 4 санында «Тез тергелсін» атты мақала тілші «Құлып» деген атпен жарияланып, халықты дұрыс азық-түлікпен және киіммен қамтудағы олқылықтарға тоқталыпты: «Тайпақ. № 450 санды мал совхозы жанындағы жұмысшы кооперативінің аты бар да, заты жоқ. Жұмыскерлерді жабдықтау жөнінде түк жасамай отыр. Қаражат жоспары орындалған жоқ. Оған көңіл бөліп жұмыс етіп жүрген басқарма көрмейсін. Өз бетімен тауар табу үшін кооператив басқармасы жұмыс етпейді. Дүкенге келген тауар болса бөлінбестен қолы жеткен директор, партком алады» деп жергілікті басшыларды сынаған [3; 4].

Жаңғала аудандық «Социалды еңбек» газетінің 1935 ж. 30 қазан күнгі № 52 санында Аудандық атқару комитетінің III Пленумы сол айдың 23–26-да өткенін хабарлап, онда мал шаруашылығының мемлекеттік жоспарын орындаудағы кемшіліктерге тоқталған: «35-шы жылдың 1 қаңтарынан 1 июльге дейін аудан көлемінен ірілі-уақты 458 бас мал сатылған, 485 бас мал түрлі аурулармен өлген, 96 бас себепсіз сойылған, әсіресе Толыбай ауылынан 182 бас, Қарасамар ауылынан 118 бас, Таубұйрат ауылынан 155 бас, Қисық қамыс ауылынан 116 бас мал кеміген. Есепті айдың ішінде мал басының мұншама кемуіне басты себеп: кейбір ауылдық кеңес ағалары мен серіктік басқармалары малды өздері бас болып сойып, қалса сатқандықтан. Екіншіден, ауылдық басқару жұмысында жүргендердің, белсенділердің тума-туысқандары мен көңілдерінің малдарын жойғандарына ешбір амал қолданбай мал басын кемітушілермен күресті босандатып алғандықтан». Газеттің осы санында «Әлеумет дабылы» айдарымен «Мал жойған оқытушыға шара керек» деп Мәстексай ауылындағы «Қазарма» мектебінің оқытушысы Қ.О. мал басын жоюға бас болып кірісіп отыр деп, өзгеден сатып алған малын сойып алғандығына шара қолдануды сұрапты [4; 1]. Газет Жаңғала аудандық баспаханасында басылып, Қ.Мендібекұлы жауапты редактор ретінде қол қойыпты.

1937 ж. 4 наурыз күні өткен Батыс Қазақстан облыстық партия комитетінің бюро мәжілісінде республикалық «Социалды Қазақстан» газетінде Батыс Қазақстан облыстық партия ұйымдарының саяси қателері туралы редакциялық мақаласы туралы мәселе қаралды. Онда аталмыш мақалада көрсетілген кемшіліктермен қатар, контрреволюциялық қазақ ұлтшылдарына қарсы күрестегі жоғарғы партия басшылығының тапсырмалары өз мәнінде жүзеге аспағандығы қатты сыналған. «Социалды Қазақстан» газеті атап көрсеткендей, «Облыстық партия бюро мүшелері тарапынан жергілікті жерлерден түскен «сигналдарға» өз мәнінде тергелмеген. Сөйтіп, Сталиннің өзара сын туралы нұсқаулары орындалмай партия ұйымдары ұлтшыл Балғаниязовқа, Қонысбаевқа, Алашордамен байланыста болған Иманқұловқа, Хангереевке, контрреволюционер троцкист-зиновьевшілдердің «құйыршығы» Шумскийге және т.б. орынды шаралар алынбаған. Бюро мүшесі І.М.Құрамысовтың өзі бас болып пединституттағы контрреволюциялық топты анықтау орнына, оларға жеңіл жік» деп қараған. «Мендешевшілдерді» жұмысқа жоғарлатқан да Құрамысов» деп осыларға Ізмұқан Мұқашұлы өзін-өзі кінәлі деп тапқан. І.М.Құрамысовтың өзі қол қойған осы бюро мәжілісінің Қаулысымен Маңғыстау аудандық партия комитетінің хатшысы Д.Хангереевты жұмыстан босатуға, Орал қалалық партия комитетінің пединституттағы контрреволюцияшыл Балғаниязовқа қарсы шешімінің дұрыс қабылданбағандығы және т.б. атап көрсетіліп, «Екпінді құрылыс» (ред. С.Иманқұлов) газетінің беттерінде қазақ ұлтшылдарына қарсы күресі қанағаттанғысыз деп табылады [5; 1]. Кейін 1937 ж. 1–2 сәуірде өткен ВКП(б) Батыс Қазақстан облыстық комитетінің X Пленумы мәжілісінде қабылданған «ВКП(б) ОК Ақпан пленумы қорытындылары туралы баяндама жасаған І.М.Құрамысовтың есепті баяндамасы туралы» Қаулысында партияның халық жауларымен күресудегі жұмысы одан әрі қаралыпты [5; 8-іс, 246–247-п.].

Аталмыш осы қаулылар облыстың барлық бастауыш партия ұйымдарында талқыланып, оның қорытындылары аудандық мерзімді баспасөзі беттерінде жарық көрген. «Колхоз жолы» газетінің

1937 ж. 2 сәуір күнгі № 23 санында «Батыс Қазақстан партия ұйымының және оның секретары жолдас Құрамысовтың саяси қателері туралы Қаз.Тал-өкпе аудандық партия активтері жиналысының Қаулысы» басылыпты. Қаулыда жергілікті партия ұйымдары басшыларының аудандағы контрреволюцияшыл-қазақ ұлтшылдары мен алашордашылардың қалдықтарымен күресі нашар, аудандық партия комитетінің хатшысы Айтмағамбетов жолдасты Қазақ өлкелік партия комитетінің шешімдерін дұрыс жүзеге асыруға араласпаған деп кінәлі деп тапқан. Одан әрі осы актив мәжілісі қаулысында былай делінген: «Аудандық партия комитетінің екінші секретары Жанғалиев құрғақ айқайға түсіп жалаң әкімшілік жасап келді. Әсіресе соңғы үш жыл бойы ауатком жанындағы партия тобының жұмысын елемеді. Айтылғандардың бәрі де Мусиннің (*бюро мүшесі*. — Қ.С.) тап қырағылығының әбден мұқалғандығын дәлелдеді... Аудандық «Колхоз жолы» газетінің жұмысы да қанағаттанарлық емес. Газет контрреволюцияшыл қазақ ұлтшылдарымен күреске саботаждық жасап келді деп табады. Аупартком буржуазияшылдықты сүйді, жағымпаздық жасаушылармен тиісінше күреспеді. Оның салдарынан ауданымызда жағымпаздық, көз бояушылықтар ұлғайып, етек жайып кең өріс алды... Аудандық газет мұндай жағымпаздық, рапорт құмарлық, көз бояушылықтармен жөндеп күреспеді. Күресудің орнына газеттің өзі жағымпаздыққа салынып, газет бетіне аудандық жетекші қызметкерлердің суреттерін басты, өмірбаянын жазды. Сөйтіп, жағымпаздықтың өріс алуына кең жол ашты. Социалдық қоғам мүлкін жойған қылмыстыларды аупарткомның бюро мүшесі Андреев кезінде райкомге хабарлай тұрсада, аупартком секретары Айтмағамбетов, бюро түгелдей Андреевтің хабарларына құлақ қоймай, әсіресе жоғарыда көрсетілген колхоздардың тергеу жұмыстарын тергеу комиссиялары тергетіп тез анықтайық деген сұрауларында аяқсыз қалдырған. Анықталмағандығын айтпағанда да, шын халық дұшпаны екендігі анықталған, колхоз мүлкін жойғандарды да Айтмағамбетов қымтап келген. Мысалы, Айтмағамбетов жолдас аудандық халық соты Масақпаевтан «Куйбышев» колхозының бұрынғы басқармасы, өзі бұрын банды болғаны үшін партиядан шығарылған Меңдігереевті сот жазасына тартпауын, ақтауын сұраған. Сондай-ақ троцкистшіл, кеңес шаруашылығына зұлымшылық жасаған, жат адамдарымен байланысы бар, Дүйсәлиевті, Айтмағамбетов туыскандық көзқарасының арқасында оның қылмысын орынды әшкерелемеуге себепші болған. Ол қазірде бұл ауданнан кетіп, Оралға барып облыстық астық одағы бастығының орынбасары болып отыр. Оқытушы кадрларды әбден зерттемеді, олардың күнделікті жұмыстарын да дұрыстап бақыламады. Соның салдарынан аудандағы оқытушылардың құрамында жат элементтер кіріп кеткендіктері де байқалып отыр. Мысалы: бұрын бай, молда болған, алашордашылармен үздіксіз байланыс жасап келген Байшеркешев, Мұлқашев, тағы басқаларының күні бүгінге дейін оқытушы болып келуі, олардың елеусіз қалуы» деп біраз сталиндік партия ережелерін бұзғандарды анықтапты. Бұдан әрі жергілікті белсенділердің қырағылығының арқасында төмендегідей «халық жаулары» анықталып, тізімдері жарияланыпты:

«Дәулетияров Мереш — облыстық «Екпінді құрылыс» газетінің уақытша редакторы, бай баласы; Бұлқашев Сәпен — облыстық жоғарғы дәрежелі ауыл шаруашылық коммунистер мектебінің оқытушысы, бұл жікшілдікке түскен, бұрын партиядан шығарылған еді. Ол қазір партиялығын қайтарып алды; Шынтасов — Теңіз облыстық атқару комитетінде жұмыс істейді, әкесі бай болғандықтан, конпескіленген; Шукенов — Еспол аупартком председателі, бұл бұрынғы атақты бай полковниктің баласы; Бекжанов — Гурьев қаржы бөлімінің меңгерушісі, бұл да бұрын жікке қатынасқан, өзі бай болған адам; Жақыпов Серікқали — Алматыдағы НКВД аппаратында жұмыс істеп отыр. «Мендешевшіл» жікке қатынасқан ұлтшыл азғын элемент; Избасар балалары: Жұмагелді, Қадір дейтіндер Оңтүстік Қазақстан облысында, бұл екеуі де «мендешевшіл» жігіне қатынасқан адамдар; Хатаулин Мансұр — Ақмолада секретарь болып отыр. Бұл Есенбаевтың інісі помещиктің баласы, Махамбетжанов та Есенбаевтің тумасы. Осы күні Шымкентте. Андижанов та Оңтүстік Қазақстан облыстық атқару бөлімінде. Аты шулы бектің баласы; Ақботина Нәпиза — облыстық балалар бағым үйінде жұмыс істейді. Нәзипаның әкесі помещик, белогвардеец болған адам; Шәкіров Ғұсман — алашордашыл, Алашордаға 10 мың сом ақша жәрдемін берген, совет өкіметіне жат элемент» [6]. Бұдан әрі осылардың барлығының үстінен тергеу жүргізіп, партиялық қатаң жазаға тартуға қаулы қабылдаған.

Ал осы жоғарыда айтылған Айтмағамбетов кім еді? Айтмағамбетов Боран 1901 ж. сәуірде қазіргі Атырау облысы Қызылқоға ауданы Саркөл ауылдық кеңесінде туған. Кеңес өкіметін орнатуға белсене қатынасқан партия-кеңес қызметкері. 1930–1933 жж. БК(б)П Қазақстан өлкелік комитетінің бюро мүшесі және ҚАССР Юстиция халық комиссары, осы қызметімен қоса республика прокуроры қызметін қоса атқарды. Республиканың тұңғыш прокуроры еді. 1933–1935 жж. Гурьев ауаткомының

төрағасы, Кәсіпшілер одағы Орал облыстық комитетінің төрағасы, 1935–1937 жж. БК(б)П Казталовка аудандық комитетінің бірінші хатшысы қызметтерін атқарды. Сталиндік зұлматтың кесірінен Боран Айтмағамбетов 1937 ж. 3 желтоқсан күні тұтқындалып, 1938 ж. 13 қарашасы күні әскери алқаның үкімімен атылады. КСР Одағы Жоғарғы Сотының әскери алқасының 1958 ж. 18 сәуір күнгі N4 н-626/58 шешімімен Б.Айтмағамбетов ақталды.

ҚК(б)П-сының 1937 ж. 12 маусым күні мәжілісте қабылданған бірінші съезінің «ҚК(б)П өлкелік комитетінің хатшысы Л.Мирзоянның есепті баяндамасы» атты қаулысы Жымпиты аудандық «Қызыл Ту» газетінің 1937 ж. 4 шілде № 56 санында жарияланыпты. Осы қаулының V тарауынан үзінді келтіре кетсек: «...облыстық комитеттер мен аудандық комитеттерге баспасөздің маңызын кемелуіне келтіруді, газеттердің идеологиялық дәрежесін көтеруді, газет бетінде партия-саясат мәселелері жазылуын ондауды әрбір газетті партия мен халықтың жауларына қарсы күрестің өткір құралына, біздің жұмысымыздағы барлық кемшіліктер мен қателерді еш кімнің бет ажарына қарамай сынайтын большевиктік сынның жауынгер органына айналдыруды ұсынады. Облыстық комитеттер, қалалық комитеттер мен аудандық комитеттер таяудағы 2–3 айдың ішінде газеттерді жете тексерілген кадрлармен нығайтатын болсын. Қазақ ұлтшылдарының троцкист-оңшыл фашист банды мен жаңа шет ел интервенттері мен бірігіп кеткендігінің фактісінен біздің партия ұйымдарымыз контрреволюцияшыл қазақ ұлтшылдарына және оған қарай ауа жайлаған уклондарға қарсы күресті күшейту қажеттігі туралы қорытынды шығару тиіс». Газетке жауапты редактор ретінде Қ.Тастайбеков қол қойып, Жымпиты баспаханасында 1660 данамен басылыпты.

Осы «Қызыл Ту» газетінің 1937 ж. 17 маусым күнгі № 51 санында «Отанды сатқан жексұрындар» атты мақала жарияланыпты. Оқып көрелік: «Жымпиты поселкесінің еңбекшілері Тухачевский және басқаларының шпиондық әрекеттері туралы хабарды есіткенде қатты ызаланды. Аудан орталығында июньнің 12-сі күні 300-дей халықтың қатынасуымен үлкен митингі болды. Митингіде социализм отанына қарсы, бүкіл еңбекшілердің бақытты өміріне қарсы фашизмнің тікелей шпиондары болып кеткен Тухачевский, Якир, Уборович және басқаларының істеген істері көпшілікті қатты ызаландырды... Отанды сатқан сұмырайлар тез жойылсын олардың бәрін құртамыз, деді көпшілік» деп аяқтапты [7; 1].

Халықтың өз малын отбасы мұқтажына жаратуға болмайтындығына жергілікті өкімет қатты шектеу қойды, ең болмаса, аштықтан құтылудың жолы да қарастырылмады. Қаратөбе аудандық «Колхозшылар үні» газетінің 1937 ж. 29 тамыз күнгі № 65 санында «Шалқындағылар мал шаруашылық ісін қалтарыста қалдырмау керек» атты мақалада былай делінген: «Шалқын ауылы мал шаруашылық ісі үшін нашар күрескендігінен, өткен жылы басқа ауылдарымыз мемлекеттік мал өсіру планын біркелкі табыстармен орындап шыққанның өзінде Шалқын ауылы 226 бас мал сойып, мемлекеттік мал өсіру планын орындай алмаған еді. Бұл өткен жылдың ащы тәжірибесі, Шалқын басшыларының алдына өзінің олқылықтарынан тиісті қорытынды жасап үстіміздегі жылда оны қайталанбауы міндетін қойды. Бірақ, не пайда, Шалқын басшылары бұл міндетті мүлдем есінен шығарып алды, мал шаруашылығы жөніндегі істелетін ұйымдастыру шаралары былай тұрсын, алдымен өздері бас болып мал союға кірісті. Соның салдарынан жыл басынан осы кезге дейінгі уақыттың өзінде ауыл көлемінде 114 бас мал сойылып отыр» [8; 3].

Газетке жауапты редактор ретінде Әділбай Жылкелдин қол қойып, таралымы 1330 дана болған. Алайда көп ұзамай редактор Ә.Жылкелдин И.В.Сталиннің ауыл шаруашылығы саясатын бұрмалады деген айыппен қуғын-сүргінге ұшырап, 1938 ж. 21 наурызда сот үкімімен он жылға Хабаровскі өлкесіндегі лагеріне айдалады және сол жақта қайтыс болады.

Ауыл шаруашылығы жұмысын ұйымдастыруда жергілікті зиянкестер кедергі болуда делініп жар салынды. Ілбішін аудандық «Екпінді жол» газетінің 1938 ж. 30 мамыр күнгі № 50 санында Құмар деген тілшінің «Зиянкестіктің зардабын құрту керек» атты мақала басылыпты, осыны оқып көрсек: «Басшылығында көп уақыт халық жаулары отырған Сүттігенді МТС-ында зиянкестіктің зардабы әлі жойылған жоқ. Соның арқасында бұл МТС қарауындағы колхоздар биылғы көктемгі егіс науқанына ұйымдасқан түрде кірісе алмады. МТС план бойынша жұмыс істемейді, трактор паркінің ремонту сапасыз болды, осының нәтижесінде колхоздардың көпшілігі егіс пландарын үкімет көрсеткен сроктө орындай алмады. Зиянкестіктердің әрекетінен өткен жылы күзде колхоздар зяб жырту пландарын орындамады және жыртылған жер өте сапасыз болды, көктемгі егіске әзір жер болмағандықтан, көп колхоздар көктем егістің салып болу срогын өрескел созып жіберді» [9; 1]. Газетке Жақып Төлешев жауапты редактор ретінде қол қойыпты.

Тайпақ аудандық «Ленин жолы» газетінің 1938 ж. 2 қазан күнгі № 86 санында «Бірінші парыз — астық дайындау планын орындау» деген мақалада колхоз басшыларының ұлы көсемдері Сталиннің «ең басты міндетті елеусіз қалдырып жүрмеңдер, астық дайындау жұмысын орақтың басынан

жеделдетіп қызу жүргізіндер: өйткені бірінші парыз — астық дайындау планын орындау деген» нұсқауын орындау үшін жеткілікті күрес ұйымдастыра білмегендіктерінен астық тапсыру ісі ұзаққа созылып, әлі орындалмай отыр» [10; 1] делінген. Газетке жауапты редактор ретінде Бақыш Қанатбаев қол қойып, Калмыков баспаханасында 1550 дана болып басылып шыққан.

Сталиндік қуғын-сүргін Урал өзен пароходы бассейні өзеншілерінің үні болған «Уральский водник» газетінде шарпып өткен. Газеттің сол жылғы сандарының қай бетін ақтарсаңыз да «халық жауларының» су жолы бойындағы қылмысты әрекеттері әшкереленген мақалалардан аяқ алып жүре алмайсыз. Жергілікті тергеу-тексеру органдарының басшылары өндірісті ұйымдастырудағы техниканың артта қалғандығы мен қосалқы бөлшектердің қат болуы, тұрмыстық қызметтің және жұмысшылар еңбегінің жоғарғы дәрежеде ұйымдастырылып, еңбек өнімділігінің артуына кедергі болғанын түсінбеді. Жоспардың орындалмауын жеке адамдардың санасынан іздей бастапты. Осыған «Уральский водник» газетінің 1937 ж. 24 қазан күнгі № 141 санындағы «Винных привлечь к ответственности» атты мақала айқын куә [11; 4]. Мақалада техникалық ақаулықтың салдарынан бір баркастағы нан түгелдей құрттап кеткендіктен, жауапты адамдарға қатаң шара қолдануды сұраған. Газет дабылы жергілікті прокуратура тергеушілері тарапынан қолдау тауып, Урал мемлекеттік пароход қызметкерлеріне қарсы қозғалған қылмысты іс сотқа жолданды [12; 102].

Сөйтіп, XX ғ. 30 жж., оның ішінде Батыс Қазақстан облысында жарық көрген мерзімді баспасөзге сталиндік билік толығымен орнады. Баспасөздегі демократиялық принциптер сақталмай, барынша қарапайым бұқара халықтың айтар ойы мен тілегі тұншықтырылды. 1937 ж. 1 тамыздағы ҚК(б)П Орталық Комитетінің Мәскеудегі жоғарғы партия органдарына берген ақпарында мынадай мәліметтер бар: «Батыс Қазақстан облыстық газеттеріне 15 адам керек. Аудандық газеттердің де жәйі онша мез емес. Батыс Қазақстан облысындағы аудандық газеттер редакторының 5-нің орны бос тұр. Осы мезгілде «халық жауы» ретінде анықталып, облыстық газет редакциясынан қуылғандар саны 14 болса, оның 4-уі — редактор. Аудандық газеттің 7 редакторы әшкереленді. Бұл адамдардың барлығы дерлік «халық жаулары», троцкистер мен ұлттық контрреволюционерлер болып шықты» [13; 116].

Осылайша, баспасөздің шыншылдық рөлін пайдалануға ұмтылыс жасаған журналистер жазықсыз сталиндік қуғын-сүргіннің құрбанына айналды.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Асыра сілтеушілікті бүркеп отыр // Социалды Қазақстан. — 1932. — 8 маус.
- 2 Тауарлы мал фермаларының ұйымдастыру-шаруашылық жайы және оны нығайту шаралары туралы // Жаңа жол. — 1932. — 26 желт.
- 3 Тез тергелсін // Екпінді құрылыс. — 1933. — 4 қаңт.
- 4 Аудандық атқару комитетінің III Пленумы // Социалды еңбек. — 1935. — 30 қазан.
- 5 Батыс Қазақстан облыстық мемлекеттік мұрағаты. — 37-қ. — 6-т. — 15-іс. — 76–82-п.
- 6 Батыс Қазақстан партия ұйымының және оның секретары жолдас Құрамысовтың саяси қателері туралы Қаз.Тал-өкпе аудандық партия активтері жиналысының қаулысы // Колхоз жолы. — 1937. — 2 сәуір.
- 7 Отанды сатқан жексұрындар // ҚК(б)П өлкелік комитетінің Л.Мирзоянның есепті баяндамасы // Қызыл Ту. — 1937. — 4 шілде; Қызыл Ту. — 1937. — 17 маус.
- 8 Шалқындағылар мал шаруашылық ісін қалтарыста қалдырмау керек // Колхозшылар үні. — 1937. — 29 тамыз.
- 9 Құмар. Зиянкестіктің зардабын құрту керек // Екпінді жол. — 1938. — 30 мамыр.
- 10 Бірінші парыз — астық дайындау планын орындау // Ленин жолы. — 1938. — 2 қазан.
- 11 Винных привлечь к ответственности // Уральский водник. — 1937. — 24 қазан.
- 12 Политические репрессии в Казахстане в 1937–1938 гг. — Алматы: Казахстан, 1998. — 336 с. (Архив Президента РК).
- 13 Қазақстан Республикасы Президенті мұрағаты. — 708-қ. — 4/1-т. — 541-іс. — 16-п.

К.Сүндетулы

Политические репрессии в периодической печати

В статье проанализированы сведения, которые были опубликованы на страницах областной газеты Западного Казахстана «Екпінді құрылыс», Ордынской районной газеты «Жана жол», Жангалинской районной газеты «Социалды еңбек», Мангистауской районной газеты «Колхоз жолы», Жымпитынской районной газеты «Қызыл Ту». На основе этих материалов автором выявлено отрицательное влияние гонений и преследований сталинского режима на содержание этих газетных изданий. Описаны беспричинные гонения и преследования таких деятелей, как Мереш Даулетияров, Сериккали Жакыпов, Боран Айтмагамбетов, Адилбай Жылкелдин, которые внесли существенный вклад в развитие газетных изданий в Западном Казахстане.

K.Sundetuly

Political repressions are in periodic printing

This article contains data which were published in «Ekpindi Kurylys» newspaper of the Western Kazakhstan, «Zhana Zhol» Orda newspaper, «Socialdy Enbek» Zhangaly regional newspaper, «Kolkhoz Zholy» Mangistauregional newspaper, «Kyzyl Tu» Zhympiti regional newspaper. Having read these articles, it becomes obvious that the Stalinist persecutions and repressions were harsh and impacted on these newspaper editions. Author describes persecutions and prosecutions of public leaders like Meresh Dauletiyarov, Serikkali Zhakypov, Boran Aytmagambetov, Adilbay Zhylkeldin, who contributed a lot to the development of Western Kazakhstan newspaper editions.

References

- 1 *Socialdy Kazakhstan*, 1932, June, 8.
- 2 *Zhana Zhol*, 1932, December, 26.
- 3 *Ekpindi Kurylys*, 1933, January, 4.
- 4 *Socialdy Enbek*, 1935, October, 30.
- 5 *Record office Western to the Kazakhstan area*, 37, 6, 76–82 p.
- 6 *Kolkhoz Zholy*, 1937, April, 2.
- 7 *Kyzyl Tu*, 1937, July, 4; *Kyzyl tu*, 1937, June, 17.
- 8 *Kolkhozshylar Uny*, 1937, August, 29.
- 9 Kumar. *Ekpindi Zhol*, 1938, May, 30.
- 10 *Lenin Zholy*, 1938, October, 2.
- 11 *Uralskiy vodnik*, 1937, October, 24.
- 12 *Political repressions in Kazakhstan in 1937–1938*, Almaty: Kazakhstan, 1998, 336 p. (Archive of President RK).
- 13 *Archive of President of Republic of Kazakhstan*, 708, 4/1, 16 p.